



που άλλαξαν ριζικά την ιστορία του Βυζαντίου είναι κοινές και στις δύο περιόδους.

Τι μεσολάβησε λοιπόν μεταξύ του θανάτου του Βασιλείου Β΄ του Βουλγαροκτόνου το 1025 και του Μαντζικέρτ; Πώς η πιο δυνατή, πλούσια και πολιτισμένη επικράτεια στον Χριστιανικό κόσμο, μια επικράτεια που τα σύνορα της απλώνονταν από τον Ευφράτη μέχρι τη νότιο Ιταλία και από το Δούναβη μέχρι την Κρήτη και την Κύπρο κατάντησε μέσα σε πέντε περίπου δεκαετίες σκιά του εαυτού της;

Οι εμφύλιοι πόλεμοι της περιόδου 1025-1071 καθώς και οι εθνο-θρησκευτικές αντιπαλότητες στις ανατολικές επαρχίες της Μ. Ασίας, μοιάζουν, με μία πρώτη ματιά, να είναι οι κύριες αιτίες που οδήγησαν στην κατάρρευση και την επακόλουθη σμίκρυνση της Βυζαντινής ισχύος.

### **B. Οι εμφύλιοι πόλεμοι.**

Στην περίοδο που εξετάζεται (1025-1071) το Βυζάντιο γνώρισε δεκάδες σημαντικές στάσεις, περίπου μία κάθε χρόνο και τα ονόματα των στασιαστών στρατηγών, που εκτελέστηκαν, εξορίστηκαν ή τυφλώθηκαν, γεμίζουν ένα μακρύ κατάλογο. Οι εμφύλιοι πόλεμοι στη διάρκεια του ενδέκατου αιώνα πήραν την μορφή μιας ένοπλης διαπάλης μεταξύ της κεντρικής γραφειοκρατίας της Κωνσταντινούπολης, που είχε πάντα υπό τον έλεγχο της τις δικές της στρατιωτικές δυνάμεις με οπλίτες πλήρους απασχόλησης, και του στρατού των επαρχιών, του στρατού των λεγομένων Θεμάτων. Ο στρατός αυτός ήταν, παραδοσιακά, οργάνωση τοπικής αυτοάμυνας, αποτελούμενος κατά βάση από ημι-επαγγελματίες στρατιώτες-αγρότες, που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στο στράτευμα με αντάλλαγμα παραχώρηση γης για καλλιέργεια.

Ο αγώνας, λοιπόν, μεταξύ κέντρου και επαρχιών, ξεκίνησε αμέσως μετά τον θάνατο του Βουλγαροκτόνου. Οι γραφειοκράτες της Πόλης κατόρθωσαν, παρά τις συνεχείς στάσεις των στρατηγών να τους αποκλείσουν από την πολιτική εξουσία, για όλη σχεδόν την εξεταζόμενη περίοδο, με εξαίρεση δύο

μικρά διαστήματα, που συνέπεσαν με την Βασιλεία του Ισαάκιου Κομνηνού (1057-1059) και του Ρωμανού Διογένη (1067-1071).

Η κοινωνικοοικονομική όψη του Εμφυλίου Πολέμου καθίσταται ανάγλυφη, όταν εξετασθεί η κοινωνική σύνθεση του στρατιωτικού και του γραφειοκρατικού «κόμματος». Τη στρατιωτική αριστοκρατία αποτελούσαν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες, που ηγούντο των στρατών των επαρχιών. Το πιο σημαντικό τμήμα αυτών των γαιοκτητών προερχόταν από τη Μ. Ασία, αριθμούσε τον ενδέκατο αιώνα περί τις είκοσι οικογένειες, και άρχισε να αποκρυσταλλώνεται σταδιακά ήδη από τον ένατο αιώνα. Στις δυτικές επαρχίες του Βυζαντίου σημειώθηκε ανάλογη εξέλιξη, αλλά σε μικρότερη κλίμακα. Υπήρχε όμως μεγάλη ανομοιότητα μεταξύ ανατολικής και δυτικής αριστοκρατίας. Οι ανατολικοί είχαν έντονη συνείδηση της υπεροχής τους. Η Μ. Ασία που σώθηκε από τους Ισαύρους, ενισχύθηκε κατά τον δέκατο και ενδέκατο αιώνα από κατακτήσεις νέων εδαφών και θεωρούνταν από μακρού, ως ο ουσιώδης πυρήνας της αυτοκρατορίας. Ένας ζωτικός χώρος στρατολόγησης και φορολογικών εσόδων, που έδινε τη δυνατότητα να σχηματισθούν μεγάλες γαιοκτησίες. Οι συνεχείς εισβολές των Βουλγάρων στις Ευρωπαϊκές επαρχίες, αντίθετα, αποδιοργάνωναν την αγροτική παραγωγή και εμπόδιζαν το σχηματισμό μεγάλων και μακρόβιων ιδιοκτησιών.

Οι πηγές ισχύος των αριστοκρατών των επαρχιών ήταν δύο: Οι τεράστιες ιδιοκτησίες τους και οι θέσεις που κατείχαν ως στρατηγοί των επαρχιακών στρατών. Οι στρατηγοί των θεμάτων έπαιρναν υψηλούς μισθούς, τους οποίους επένδυαν σε γη. Με τις επικοινωνίες της εποχής, εξάλλου, η Κωνσταντινούπολη ήταν μία μακρινή πραγματικότητα για τους κατοίκους των επαρχιών. Η άμεση σχέση τους με την εξουσία επικεντρωνόταν στον στρατηγό του θέματος, τη δική του εύνοια επιζητούσαν και αυτόν ακολουθούσαν πολιτικά.

Η στρατιωτική αριστοκρατία τον ενδέκατο αιώνα (αλλά και πριν) ήταν κατά της κεντρικής κυβέρνησης αλλά δεν ήταν χωριστική. Αποσκοπούσε να αντικαταστήσει την κυβερνώσα δυναστεία με μία από τις δικές της οικογένειες, παρά να δημιουργήσει ανεξάρτητα κράτη. Άλλα βασίλεια και

αυτοκρατορίες κατέφυγαν στη φεουδαρχική λύση της πλήρους αυτονόμησης από την κεντρική εξουσία των φέουδων, ως οργάνων, μεταξύ των άλλων, τοπικής αυτοάμυνας. Στην περίπτωση του Βυζαντίου όμως οι στρατοί των επαρχιών, οι στρατοί των θεμάτων, αποτελούσαν μία οργάνωση τοπικής αυτοάμυνας στα πλαίσια όμως πάντα του ενιαίου κράτους και του έλεγχου από την κεντρική εξουσία.

Οι στάσεις της αριστοκρατίας των επαρχιών στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Βασιλείου Β΄ αντιμετώπισθηκαν χάρη στα αμείλικτα μέτρα του αυτοκράτορα, που περιλάμβαναν θέσπιση μεροληπτικής νομοθεσίας εις βάρος των αριστοκρατών, κατάσχεση περιουσιών και εξορίες. Το αποφασιστικότερο όμως πλήγμα στις φιλοδοξίες της στρατιωτικής αριστοκρατίας της Μ. Ασίας το έδωσε ο Βασίλειος Β΄, αλλάζοντας τον προσανατολισμό του Βυζαντινού επεκτατισμού προς τα δυτικά. (Το μεγαλύτερο μέρος της βασιλείας του το αφιέρωσε στην καθυπόταξη της Βουλγαρίας του Σαμουήλ. Οι οραματισμοί της ανατολικής στρατιωτικής αριστοκρατίας για κατάκτηση των πλούσιων αραβικών κέντρων της Μέσης Ανατολής, της Αιγύπτου και της Μεσοποταμίας, δεν καρποφόρησαν).

Η πολιτική αυτή του Βουλγαροκτόνου για περιορισμό της ισχύος των «δυνατών» (των γαιοκτημόνων των επαρχιών) δεν κατέστη δυνατό να ελέγξει ολοκληρωτικά την ακόρεστη όρεξη των «δυνατών» για γη. Ήδη από τον δέκατο αιώνα είχαν αρχίσει να απορροφούν την ελεύθερη αγροτιά και τους αγρότες – στρατιώτες των αγροτικών κοινοτήτων, που ήταν η βάση της δημοσιονομικής και στρατιωτικής ισχύος της αυτοκρατορίας. Η σταδιακή και μακρόχρονη διαδικασία απορρόφησης της ελεύθερης αγροτιάς, ήταν αναπότρεπτη εξέλιξη στα πλαίσια της δομής των θεμάτων. Όπως είδαμε οι στρατηγοί των θεμάτων έπαιρναν παχυλούς μισθούς τους οποίους επένδυαν σε γη. Διέθεταν εξάλλου μεγάλη πολιτική δύναμη.

Η ομοιογένεια που χαρακτήριζε τη σύσταση της στρατιωτικής αριστοκρατίας, δεν αποτελούσε χαρακτηριστικό και της πολιτικής αριστοκρατίας, γεγονός που καθιστά δύσκολη την περιγραφή της. Αυτή η μερίδα αποτελείτο, κατά τον ενδέκατο αιώνα, κυρίως από εξέχουσες οικογένειες της Πόλης, που

στελέχωναν τη γραφειοκρατία της αυτοκρατορίας. Επιπρόσθετα, στις τάξεις της ομάδας αυτής συγκαταλέγονταν πρόσωπα ταπεινής καταγωγής, όπως ο Ιωάννης ο Ορφανοτρόφος και ο Νικηφορίτζης, που είχαν ανέλθει στα ύπατα κλιμάκια του κρατικού μηχανισμού. Μία τρίτη υποομάδα, ήταν οι καθηγητές και οι απόφοιτοι του επανιδρυθέντος Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης. Αυτή η υποομάδα, που εμβληματικές της μορφές ήταν ο Ψελλός και ο Ξιφιλίνος έκανε καριέρα στον κρατικό μηχανισμό με βάση τα μορφωτικά της προσόντα.

Οι πηγές της δύναμης των γραφειοκρατών της Πόλης ήταν πολλές. Βρίσκονταν κοντά στον αυτοκράτορα και μπορούσαν να τον επηρεάζουν και να τον απομονώνουν από τους Επαρχιακούς στρατοκράτες. Ήλεγχαν απόλυτως τον Στόλο και τα σταθμευμένα στην Κωνσταντινούπολη στρατεύματα. Είχαν στη διάθεσή τους επίσης μία απόρθητη Πόλη και τα πλούσια δημόσια ταμεία της. Για όλους αυτούς τους λόγους οι γραφειοκράτες μπόρεσαν να ελέγξουν τις πολιτικές εξελίξεις επί μεγάλο μέρος του ενδέκατου αιώνα.

Στην εμφύλια διαμάχη της περιόδου 1025-1071 δύο ακόμη ομάδες αναδύθηκαν ως σημαντικοί παράγοντες της δημόσιας ζωής, η εκκλησιαστική ιεραρχία και ο λαός της Κωνσταντινούπολης. Οι στρατιωτικοί και οι γραφειοκράτες προσπάθησαν εξ αρχής να εξασφαλίσουν την υποστήριξη της Ιεραρχίας και του πληθυσμού της Πόλης. Αποτέλεσμα της εξέλιξης αυτής ήταν ότι ο Πατριάρχης Κων/πόλεως για πρώτη φορά επεχείρησε να αποκτήσει και να αποσπάσει ανοιχτά πολιτικό ρόλο. Οι Κωνσταντινουπολίτες επίσης, επέδειξαν για πρώτη φορά μετά τις αναστατώσεις του πέμπτου και έκτου αιώνα (στάση του Νίκα κλπ) μία πολιτική συμπεριφορά, μέσω των Συντεχνιών, τέτοια που τους ανέδειξε σε μεγάλη πολιτική δύναμη. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Κωνσταντίνος Ι΄ ο Δούκας, προσπάθησε να αποσπάσει την υποστήριξη τους, εντάσσοντας μία μεγάλη μερίδα βιοτεχνών και εμπόρων στις τάξεις των συγκλητικών. Αυτή η αθρόα απονομή τίτλων, καθώς και η διανομή παροχών για πελατειακούς λόγους, έπληξε την αποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού και υπονόμωσε τα δημόσια οικονομικά της αυτοκρατορίας.

Κατά την περίοδο που εξετάζεται (1025-1071) όλη η ενέργεια του Βυζαντίου απορροφιόταν και σπαταλιόταν σε εμφύλιες διαμάχες, τη στιγμή που Νορμανδοί, Πατζινάκες και Σελτζούκοι Τούρκοι άρχισαν σιγά-σιγά να ισχυροποιούνται και να εδραιώνονται στις συνοριακές περιοχές. Οι φατρίες που ανταγωνίζονταν για την εξουσία, από ένα σημείο και πέρα βασίζονταν στην υποστήριξη αυτών των ξένων, καλώντας τους να πάρουν μέρος στην εμφύλια σύγκρουση και παραχωρώντας τους υπολογίσιμα εδάφη. Το κλειδί όμως των εξελίξεων της περιόδου ήταν το προμελετημένο και συστηματικό πρόγραμμα αποστρατιωτικοποίησης που προώθησε η γραφειοκρατία. Καθώς οι επαρχιακοί στρατοί ήταν το κύριο όπλο των μεγιστάνων της Μ. Ασίας για να ικανοποιούν τις πολιτικές τους φιλοδοξίες, η γραφειοκρατία της Κωνσταντινούπολης, υπό της ηγεσία κυρίως του Κωνσταντίνου Μονομάχου (1042-1055) και του Κωνσταντίνου Δούκα (1059-1067), άρχισε να τους διαλύει. Οι επαρχιακοί στρατοί επί μεγάλο διάστημα παρέμεναν άοπλοι και απλήρωτοι. Ναι μεν οι στρατοί αυτοί είχαν ήδη αποδυναμωθεί, λόγω της διαδικασίας απορρόφησης των ελεύθερων αγροτών-στρατιωτών από τους μεγιστάνες, αλλά το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας δεν ήταν τόσο αποφασιστικό, όσο τα πλήγματα που δέχτηκε ο επαρχιακός στρατός από την κεντρική εξουσία. Η εξουσία αυτή εξαρτιόταν τώρα, ολοένα και περισσότερο από ξένους μισθοφόρους, που και κόστιζαν περισσότερο από το στράτευμα του παρελθόντος και επιπλέον ήταν περιορισμένης νομιμοφροσύνης, στρεφόμενοι συχνά κατά των πληθυσμών που καλούντο να υπερασπισθούν.

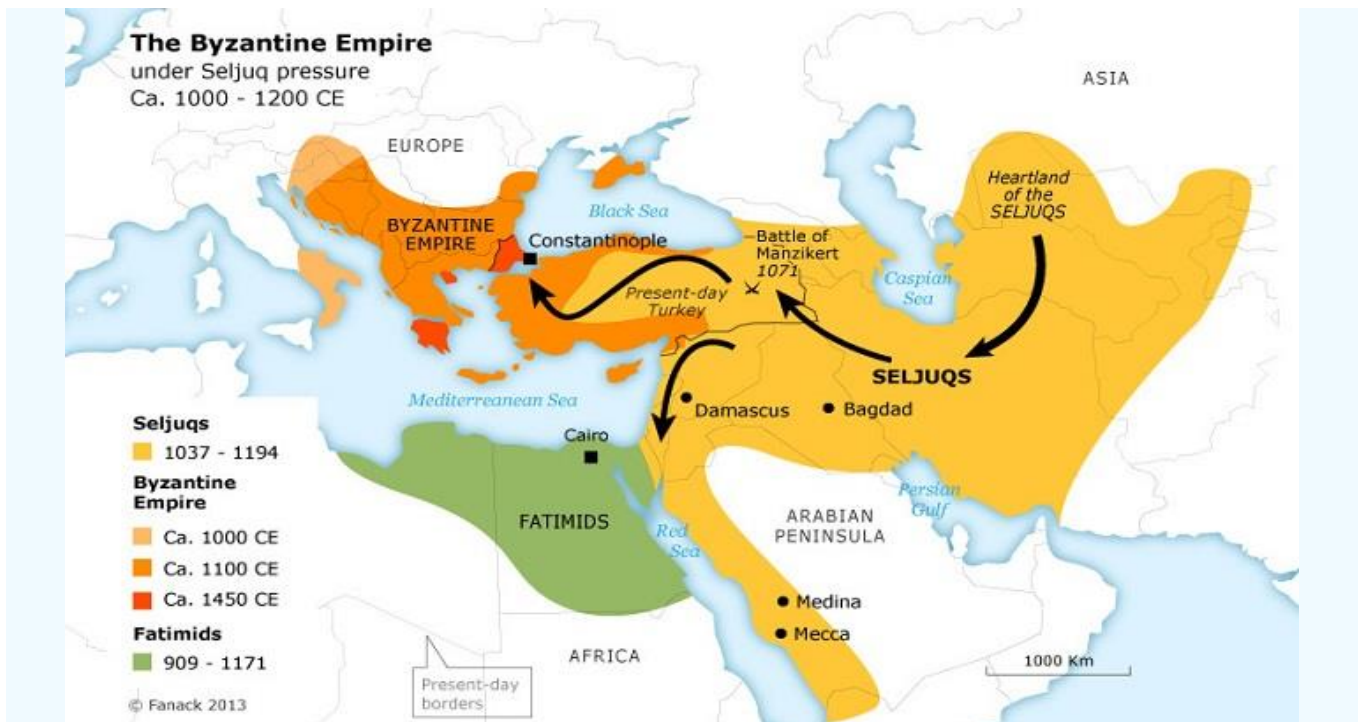
### **Γ. Οι εθνοθησκευτικές αντιπαλότητες και η κατάληψη του οροπεδίου της Μ. Ασίας.**

Το δεύτερο σοβαρό πρόβλημα που αντιμετώπισε το Βυζάντιο στη διάρκεια του ενδέκατου αιώνα ήταν οι εθνοθησκευτικές αντιθέσεις, ιδιαίτερα πιεστικές στη Μ. Ασία, όπου η προηγηθείσα επέκταση προς Ανατολάς είχε, φέρει εντός της αυτοκρατορίας, μεγάλο αριθμό Αρμενίων, Σύρων και Γεωργιανών. Από αυτούς μόνον οι Γεωργιανοί ήταν ορθόδοξοι, ενώ οι περισσότεροι των Αρμενίων και των Σύρων ήταν μονοφυσίτες, μη αποδεχόμενοι τις αποφάσεις της συνόδου της Χαλκηδόνας το 451. Η μετανάστευση ενός μεγάλου μέρους του έθνους των Αρμενίων στην ενδοχώρα της Μ. Ασίας, προκάλεσε σοβαρό πρόβλημα στην αυτοκρατορία. Η απόπειρα των Βυζαντινών

να αφομοιώσουν τους Αρμένιους, μέσω μίας βίαιης εκκλησιαστικής ένωσης, τους εξόργισε σε σημείο τέτοιο, που ξέσπασε ανοιχτός πόλεμος μεταξύ των Ελληνικών πληθυσμών των ανατολικών επαρχιών της Μ. Ασίας και των Αρμενίων. Οι Αρμένιοι που σχημάτιζαν το πιο σημαντικό τμήμα της συνοριακής φρουράς, αποδιοργάνωσαν πλήρως την άμυνα των συνόρων, άλλοτε προσκαλώντας τους Τούρκους να περάσουν τα σύνορα και άλλοτε ιδρύοντας ανεξάρτητες πολιτικές οντότητες. Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι πολλοί Αρμένιοι και Σύριοι Μονοφυσίτες, αντιμετώπιζαν τους Σελτζούκους Τούρκους σαν ελευθερωτές τους από την κυριαρχία των Ελληνορθόδοξων.

Οι ίδιοι οι Σελτζούκοι Τούρκοι, στην αρχή τουλάχιστον, δεν ήταν ιδιαίτερα πρόθυμοι να ανταγωνισθούν τους Βυζαντινούς. Θεωρούσαν, ως κύρια απειλή εναντίον τους, το σιιτικό χαλιφάτο των φατιμιδών της Αιγύπτου. (Οι Σελτζούκοι ήταν σουνίτες και ήλεγχαν τον χαλίφη της Βαγδάτης). Οι επιδρομές στη Μ. Ασία από τους Σελτζούκους, που άρχισαν το 1045, μετά την κατάκτηση της Αρμενίας από τους Βυζαντινούς, δεν γίνονταν από τακτικά στρατεύματα, αλλά από Τούρκους νομάδες, που σε ορισμένες περιπτώσεις τολμούσαν επιδρομές και εναντίον μόνιμα εγκατεστημένων πληθυσμών υπό την κυριαρχία των Σελτζούκων. Ενοχλημένοι οι Βυζαντινοί από τις συνεχείς επιδρομές των Τούρκων νομάδων, αποφάσισαν να δώσουν τελικά, υπό τον Ρωμανό Διογένη, ένα αποφασιστικό χτύπημα στους Σελτζούκους, συγκεντρώνοντας στρατό 40.000 ανδρών στα ανατολικά σύνορα. Είναι πιθανόν, ότι η ήττα στο Μαντζικέρτ ήταν αποτέλεσμα προδοσίας, καθώς στρατηγοί που ελέγχονταν από τη γραφειοκρατία της Κωνσταντινούπολης δεν εμφανίσθηκαν στη μάχη και συμπαρέσυραν σε άτακτη υποχώρηση και το υπόλοιπο στράτευμα. Μετά τη νίκη των Σελτζούκων πολλοί Τούρκοι ξεχύθηκαν στη Μ. Ασία, ιδρύοντας μικρά αλληλομισούμενα κρατίδια και άρχισαν να κυβερνούν τους ντόπιους πληθυσμούς τους ταλαιπωρημένους από τις εμφύλιες διαμάχες πολλών δεκαετιών, την ολοένα αυξανόμενη φορολογία και τα συνεχή λεηλατικά κύματα των Τούρκων νομάδων. Αντίθετα από άλλες περιπτώσεις, όπου μία κυρίαρχη μειοψηφία αφομοιώνεται από τον κυριαρχούμενο πληθυσμό, οι Βυζαντινοί και οι Αρμένιοι προσδέθηκαν στους Τούρκους πολέμαρχους για προστασία ως πελάτες των, από την κατάσταση διαρκούς πολέμου που επικρατούσε στην περιοχή. Αυτή η σχέση πελάτη-πάτρωνα

οδήγησε στην αφομοίωση της πλειοψηφίας από την μειοψηφία, στην τουρκοποίηση της Μ. Ασίας. Η διαδικασία αυτή είναι γνωστή ως «κυριάρχηση της Ελίτ». Η κουλτούρα των Τούρκων επεκράτησε, αλλά οι ίδιοι συγχωνεύτηκαν γενετικά με τον ντόπιο πληθυσμό. Μόνον το 9-15% του γενετικού υλικού των κατοίκων της Μ. Ασίας σήμερα προέρχεται από τους πληθυσμούς που μετανάστευσαν από την Κεντρική Ασία.



#### **Δ. Η απουσία εξωτερικών απειλών.**

Ποιος ήταν όμως ο λόγος που οι εσωτερικές διαμάχες πήραν τόσο μεγάλες διαστάσεις την περίοδο 1025-1071; Γιατί η αποφασιστικότητα για την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας, καθώς και η αδιαφορία για το τίμημα και τις συνέπειες, ήταν πέρα από κάθε προηγούμενο; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα πρέπει να κρύβεται, κατ' αρχήν, στο γεγονός ότι το Βυζάντιο γνώρισε μεγάλη εξωτερική ασφάλεια κατά το πρώτο ήμισυ του ενδέκατου αιώνα. Σε όλο αυτό το διάστημα δεν υπήρχε η συσπειρωτική πίεση, που ασκεί στην κοινωνία η απειλητική παρουσία εξωτερικών εχθρών. Η απουσία εξωτερικών απειλών επέτρεψε στους διαδόχους του Βουλγαροκτόνου να επικεντρωθούν στα εσωτερικά θέματα, διαλύοντας ουσιαστικά το στράτευμα και κατασπαταλώντας τους πόρους του Βυζαντίου σε πολυτελή διαβίωση και παροχές.



Όταν εμφανίσθηκαν τελικά νέες εξωτερικές απειλές, οι εμφύλιες συγκρούσεις είχαν γιγαντωθεί τόσο, ώστε να μη μπορούν να παραμερισθούν γρήγορα. Η αυτοκρατορία μετά το 1081, με τους Κομνηνούς, επέστρεψε στον παραδοσιακό εξωτερικό της αμυντικό προσανατολισμό ενώ στο μεταξύ είχε υποστεί καταστροφική συρρίκνωση, η οποία αποδείχθηκε μερικώς και μόνο αναστρέψιμη και για τον λόγο ότι οι Κομνηνοί ως εκφραστές της στρατιωτικής αριστοκρατίας είχαν εγγενώς οριακές δυνατότητες ανόρθωσης και ανασυγκρότησης του Βυζαντίου.

### **Ε. Η πνευματική αποσάθρωση της ελίτ και η αυτονόμηση της Φιλοσοφίας.**

Ο δεύτερος λόγος που οι εσωτερικές διαμάχες πήραν τόσο μεγάλες διαστάσεις, έχει να κάνει με την κατάσταση στην οποία βρισκόταν η ορθόδοξη πίστη κατά τον ενδέκατο αιώνα. Συνεκτικός ιστός όχι μόνο του Βυζαντίου ως πολυεθνικού σχήματος, αλλά και των επί μέρους εθνικών συνιστωσών του, ήταν η Ορθόδοξη Πίστη. Σύμφωνα με τους ιστορικούς της περιόδου η Εκκλησία αποτύγχανε να καλλιεργήσει αυθεντική πίστη στους κατοίκους του Βυζαντίου και ιδιαίτερα στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

Με την πρώτη ματιά μπορεί να διαπιστώσει κανείς την έξαρση του αποκρυφισμού στην ιστορική περίοδο που εξετάζεται. Παραδόξως (;) είναι τα μέλη της αριστοκρατίας και των αυτοκρατορικών οικογενειών και όχι τόσο οι αμόρφωτοι, που επιμόνως προσφεύγουν στη βοήθεια μάντεων, αστρολόγων και «προφητών» κάθε είδους. Έτσι ο άτεκνος Ρωμανός Γ΄ πείσθηκε από μάντιες της αυλής του, ότι η δυναστεία του θα βασιλεύσει επί πολλές γενιές. Η αυτοκράτειρα Ζωή χρησιμοποιούσε φυλαχτά και αλοιφές, για να ενισχύσει τη γονιμότητα της. Ούτε αυτός ο ευσεβής Μιχαήλ Δ΄ Παφλαγών γλίτωσε από την υπόνοια ότι μετείχε σε «κρυφές τελετουργίες». Ο Μιχαήλ Ε΄ Καλαφάτης, όταν προσπαθούσε να αποφασίσει εάν θα απαγόρευε στη Ζωή την είσοδο στην Κωνσταντινούπολη, εστράφη στους αστρολόγους για συμβουλή. Η πνευματικότητα της Ζωής κατά τη διάρκεια του γάμου της (τρίτου στη σειρά) με τον Κωνσταντίνο Μονομάχο δεν βελτιώθηκε καθόλου από τις μέρες του πρώτου συζύγου της του Ρωμανού Γ΄. Είχε κατασκευάσει τον «δικό της Ιησού», μια πολυποίκιλη και ιδιαίτερα ζωντανή εικόνα του θεανθρώπου, που υποτίθεται ότι αλλάζοντας χρώματα (!) απαντούσε στις ερωτήσεις για το μέλλον σε

στιγμές απελπισίας. Είναι σαφής ο παγανιστικός χαρακτήρας αυτού του είδους «ευσέβειας», που καμιά σχέση δεν έχει με το αυτοθυσιαστικό πνεύμα της Εκκλησίας.

Η στροφή της κοινωνίας σε εξωτικές δεισιδαιμονίες, συμπληρώνονταν από την υιοθέτηση του αποκρυφισμού από εξέχοντα μέλη του ίδιου του Ιερατείου. Δύο υψηλά ιστάμενα πρόσωπα, ο Ιωάννης Ξιφιλίνος και ο Μιχαήλ Κηρουλάριος, που διετέλεσαν πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως και οι δύο, μας δείχνουν πόση αναγνώριση είχε εκείνη την εποχή ο αποκρυφισμός. Ο Ξιφιλίνος αναμείγνυε στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη και στα χριστιανικά δόγματα την ανατολική αστρολογία. Ο Κηρουλάριος πάλι, σύμφωνα με το κατηγορητήριο που συνέταξε ο Ψελλός εναντίον του επί Ισαακίου Κομνηνού, είχε επίσης κατακτηθεί από την αστρολογία τις «απόκρυφες επιστήμες» και τις μυστικές ονειροφантаσίες.

Στον ίδιο τον Ψελλό η καταδίκη του αποκρυφισμού συνυπάρχει με την εκτεταμένη μελέτη όλων των μεθόδων και των πλευρών του και ιδιαίτερα του περσικο-βαβυλωνιακού κράματος, που χυμένο σε ελληνιστικά πρότυπα, είχε γίνει γνωστό ως Γνώσις. Το κράμα αυτό προσέλαβε από τους πρώτους Χριστιανικούς αιώνες πολλές μορφές και γέννησε πολλές αιρέσεις, ενώ η αναίρεσή του απασχόλησε πολύ το γενάρχη του νεοπλατωνισμού, τον Πλωτίνο, όπως και τους Πατέρες της Εκκλησίας. Τον γνωστικισμό διακρίνει μια έντονη επιθυμία αυτολύτρωσης και μια εξίσου έντονη αρνησικοσμία. Ο κόσμος κατά αυτόν είναι φυλακή και τα ανθρώπινα είναι συλλήβδην ματαιότητα. Ο δημιουργός Θεός, ο Θεός που δημιούργησε τον ατελή τούτο κόσμο, είναι ένας κατώτερος Θεός, διαφορετικός από τον λυτρωτή, ανώτερο και υπερβατικό Θεό. Μια τάξη εκλεκτών, που οι ψυχές τους προέρχονται από το υπερβατικό βασίλειο, είναι προορισμένη να επιτύχει τη λύτρωση και να επιστρέψει στις πνευματικές αφετηρίες της, μέσω μιας μυστικής γνώσης. Το κρίσιμο σημείο στην περίπτωση του γνωστικισμού είναι ότι η λύτρωση και η σωτηρία αντιμετωπίζονται ως ατομικό κατόρθωμα και άθλος. Ο Χριστιανισμός αντίθετα οικοδομεί κοινότητες στραμμένες στον Ευαγγελισμό του κόσμου, καθώς δεν θεωρεί τα γήινα συνολικά μάτια αλλά μόνον τα έργα του κακού.

Εκτός από την ανάμειξη μελών του Ιερατείου στις εμφύλιες διαμάχες της εποχής και τη στροφή της ελίτ στον αποκρυφισμό, το τρίτο στοιχείο που χαρακτηρίζει αυτήν την περίοδο είναι η αυτονόμηση της φιλοσοφίας από την Ορθόδοξη Πίστη. Η Φιλοσοφία και η Ελληνική παιδεία γενικότερα έπαψαν, με αφετηρία αυτήν την περίοδο, να συνυπάρχουν και να συνεργάζονται στενά με την Πίστη. Η συμμαχία μεταξύ τους που είχε εγκαινιασθεί την πρωτοχριστιανική εποχή και απέβλεπε στην αντιμετώπιση του γνωστικισμού και του μηδενιστικού σοφιστικού σχετικισμού, διερράγη και θρυμματίσθηκε. Η ελληνική λογισύνη όπως δείχνει η περίπτωση του Ψελλού, της εμβληματικής μορφής των λογίων του ενδέκατου αιώνα, του «υπάτου των φιλοσόφων», δεν ήταν πλέον σε θέση να συντονίζεται με την ορθόδοξη πίστη. Μαζί με την μοναρχία άρχισε να παρασύρεται στη δίνη της παρακμής. Είναι χαρακτηριστικό ότι το όνομα του Ψελλού συνδέεται με ένα είδος πολιτικού καιροσκοπισμού και προσωπικής ιδιοτέλειας, που προκαλεί ως σήμερα αρνητικά σχόλια. Είναι καθαρό ότι ο Ψελλός ήταν ένας εξαιρετικά φιλόδοξος και ασυνείδητος άνθρωπος. Οι μεταστροφές της πολιτικής του δράσης είχαν ολέθριες, στις περισσότερες των περιπτώσεων, επιπτώσεις στις τύχες του Βυζαντίου. Τέλος, ο έντονος ναρκισσισμός που διαποτίζει το έργο του, επιδεινώνει την αρνητική στάση απέναντι του. Πράγματι στο ιστορικό του έργο, τη «Χρονογραφία», για παράδειγμα, συνεχώς φλυαρεί για τον εαυτό του, για τις σπουδές του, τα πνευματικά του επιτεύγματα και τη γοητεία που εξάσκησε σε μία σειρά από αυτοκράτορες.

Όσοι, λοιπόν, εκστασιάζονται με τις υποτιθέμενες «αναγεννήσεις», που προώθησαν «ανθρωπιστές λόγιοι», όπως ο Ψελλός, θα πρέπει να είναι τουλάχιστον επιφυλακτικοί στις εκτιμήσεις τους. Στην πραγματικότητα θα πρέπει να περιμένουμε τρεις σχεδόν ολόκληρους αιώνες για να εμφανισθεί ένα γνήσια ανανεωτικό κίνημα. Γίνεται λόγος για το εγχείρημα του Γρηγορίου του Παλαμά και των ησυχαστών ασκητών. Ο ησυχασμός επέτρεψε στην Εκκλησία να απαλλαγεί από τις καθεστωτικές δουλειές της και να ξαναβρεί τον αυτοθυσιαστικό εαυτό της, αναγνωρίζοντας ως φορέα της πνευματικής αυθεντίας της το ταπεινό ασκητή και όχι το μεγαλόσχημο θρησκευτικό αξιωματούχο. Πρωτεργάτης στην κατεύθυνση αυτή ήταν ο Συμεών ο Νέος Θεολόγος, που έζησε από τα μέσα του δέκατου ως τις αρχές του ενδέκατου αιώνα. Πάντως η

περίπτωση του Αγίου αυτού, ενός Μυστικού, που ούτε καν τις γραφές έβαζε πάνω από την αποκάλυψη της βιωμένης χάριτος, ήταν μεμονωμένη, ήταν μία «φωνή βοώντος εν την ερήμω.» Είναι αξιοπρόσεκτη η τόλμη με την οποία ο Συμεών επιτέθηκε στο κατεστημένο του κλήρου. Υποστήριξε ότι αρκετοί επίσκοποι και ιερείς, με την ανάξια συμπεριφορά τους, είχαν χάσει σχεδόν εντελώς το δώρο της χάριτος, που είχαν λάβει από τους Αποστόλους. Το μόνο που τους διέκρινε ήταν η υποκρισία του εξωτερικού ενδύματος της ιεροσύνης, ενώ το πνευματικό χάρισμα είχε περάσει στους μοναχούς και πάλι όχι σε όλους. Στον παρακμιακό ενδέκατο αιώνα, εν πάση περιπτώσει, κυριαρχούσαν αυλοκόλακες και καιροσκόποι λόγιοι, όπως ο Ψελλός, και αλαζόνες και υπερφίαλοι ιεράρχες με θεοκρατικές βλέψεις, όπως ο Μιχαήλ ο Κηρουλάριος, ο οποίος φερόταν σαν Πάπας της Ανατολής, φτάνοντας στο σημείο μάλιστα να φοράει τα αυτοκρατορικά διάσημα (εμβλήματα).

Απ' αυτήν την άποψη η τελική πτώση του Βυζαντίου με την άλωση της Πόλης το 1453 από τους Οθωμανούς και η πρώτη άλωση από τους Φράγκους το 1204 που προηγήθηκε, θα πρέπει να ανιχνευθεί ως προς τα αίτιά της στις εξελίξεις της περιόδου 1025-1071. Οι αιτίες της κατάρρευσης του ενδέκατου αιώνα ήταν όπως είδαμε αμιγώς ενδογενείς. Η τελική κατάρρευση με τις δύο αλώσεις είχε, βεβαίως, την εξήγηση της στο πεδίο των εξωτερικών συσχετισμών ισχύος. Ποιος, μπορεί να διαφωνήσει με όσους επικαλούνται την βαρβαρική υπεροχή. Οι Τούρκοι και οι Φράγκοι είχαν καταστεί ισχυρότεροι. Πριν όμως χαθεί το παιχνίδι στο επίπεδο των εξωτερικών σχέσεων είχε ήδη χαθεί στο εσωτερικό πεδίο.

### Πηγές.

-Η παρακμή του μεσαιωνικού Ελληνισμού στη Μ. Ασία και η διαδικασία εξισλαμισμού (11<sup>ος</sup> – 15<sup>ος</sup> αιώνας)». Του Σπύρου Βρυώνη. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης. Αθήνα 2008.

-Byzantium: The social basis of decline in the eleventh century» Speros Vruonis, Jr. Στον τόμο Byzantium: Its internal History and Relations with Islamic World, Variorum Reprints (Λονδίνο 1971).

-Βυζαντινή υψηλή στρατηγική (6<sup>ος</sup> – 11<sup>ος</sup> αιώνας)» του Χαράλαμπου Παπασωτηρίου. Εκδόσεις Ποιότητα. 7<sup>η</sup> έκδοση: Αθήνα 2011.

-Χρονογραφία, Τόμος Α΄ και Β΄ του Μιχαήλ Ψελλού. Μετάφραση – Εισαγωγή – Σχόλια του Βρασίδα Κάραλη. Εκδόσεις Κανάκη. Αθήνα 2004.

-Βυζάντιο. Η αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης» του Curil Mango. Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης. Αθήνα 1988.

-Το Βυζαντινο Κράτος» Τόμος Α. του Γιάννη Καραγιαννόπουλου. Εκδόσεις Ερμής: Αθήνα 1969.

-Η Βυζαντινή Φιλοσοφία» του Β.Ν. Τατάκη. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1977.

-Η πολιτεία του Νέου Θεολόγου». Του Στέλιου Ράμφου. Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1981..

-Ιστορία του Βυζαντινού κράτους». Τόμος Δεύτερος του Georg Ostrogorsky. Ιστορικές εκδόσεις Στέφανος Βασιλόπουλος, Αθήνα 1979.

-The argument of Psellos Cronographia», του Anthony Kaldelis. Εκδόσεις Brill. Boston 1999.

-«Ο σύγχρονος μηδενισμός» του Θεόδωρου Ι. Ζιάκα. Εκδόσεις Άρμος. Αθήνα 2008.

-Οι απόκρυφες γνώσεις του Μιχαήλ Ψέλλου». Του Κατελή Βίγκλα.

-The Byzantine Empire in the Eleventh Century: Some Different Interpretations» της J. M. Hussey Royal Historical Society Fourth Series. Volume 32.1950.

Πηγή : <http://www.antibaro.gr/>